

Ernest Gellner (1925–1995)

Letos je tomu 90 let od narození a 20 let od úmrtí světoznámého filozofa dějin, antropologa a sociologa Ernesta Gellnera. Dvojí jubileum je tak příležitostí vzpomenout na jednoho z nejvýznamnějších autorů 20. století, kterým Ernest Gellner bezesporu byl.

O životě a díle Ernesta Gellnera již bylo napsáno mnohé [Petrusek 2011; Hall 2011 aj.], rovněž redakce Sociologického časopisu věnovala autorovi monotematické číslo *Czech Sociological Review* 2/2001. Za jednoho z nejvýznamnějších znalců Gellnerova života a díla lze v českém prostředí považovat Jiřího Musila. Zejména na základě jeho příspěvků [Musil 1995, 1996, 2007] tak na následujících řádcích stručně představím Gellnerovy životní peripetie, které zásadním způsobem formovaly jeho intelektuální a myšlenkovou orientaci.

Ernest Gellner se narodil 9. prosince roku 1925, až do roku 1939 žil se svými rodiči v Praze, navštěvoval zde obecnou školu v Dejvicích a později pražské anglické gymnázium. Oba rodiče pocházeli z židovských rodin, otec Rudolf Gellner pak z německy mluvící rodiny ze severu Čech. Díky správnému odhadu vývoje situace naplánoval Rudolf Gellner roku 1939 exil rodiny do Británie. Ernest Gellner v Anglii dokončil střední školu a pokračoval ve studiích na Oxfordské univerzitě. V květnu roku 1945 se Ernest Gellner na chvíli vrátil do Prahy, a to jako člen Československé samostatné obrněné brigády. Jeden rok zde dokonce studoval na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, nicméně další politický vývoj ho přesvědčil k návratu do Anglie. Dokončil zde studium filozofie v Oxfordu a začal studovat sociální antropologii na London School of Economics and Political Science (LSE). Po studiích se stal učitelem filozofie na univerzitě v Edinburghu a později profesorem sociální filozofie na již zmíněné LSE. Částečná liberalizace režimu ho v roce 1965 přivedla zpět do Prahy, uskutečnil zde přednášku o britské sociologii, s mnoha lidmi v Praze pak dále udržoval styky, vozil knihy ze Západu, pomáhal disidentům či novým českým emigrantům v Anglii. Taková činnost však nezůstala dlouho bez povšimnutí a ke konci sedmdesátých let byl Ernestu Gellnerovi vstup do Československa zakázán. V roce 1990 opustil místo vedoucího katedry sociální antropologie na univerzitě v Cambridge a konečně se natrvalo vrátil do Prahy. V Praze se zasloužil o založení Středoevropské univerzity, kde působil jako profesor sociologického oddělení katedry pražské koleje univerzity a zakladatel Centra pro studium nacionalismu. V Praze také zemřel, a to po návratu z jednání vedení Středoevropské univerzity 5. listopadu 1995, tedy těsně před dosažením kulaté sedmdesátky.

Ernest Gellner prožil většinu svého života v Anglii, nicméně jeho české kořeny a dětství prožité v Praze významně jeho celoživotní dílo ovlivnily. Podle Jiřího Musila [1996] jsou to zejména tři otázky, které si z českého prostředí odnesl a na které se během svého života snažil odpovídat. První okruh tážání vychází

z Gellnerových osobních a rodinných zážitků. *Co je to vlastně národnost? Jak se člověk stává Němcem, Čechem, Židem? Jak a proč se z Němce stane Čech?* Za druhé jsou to otázky týkající se společenských změn. *Co je to hluboká společenská transformace? Jak se může společnost změnit?* V třetím případě pak otázky související s tématem modernity. *Kde jsou kořeny moderní Evropy?* Tato tři témata se pak odrážejí v jeho celoživotním díle, které zahrnuje nespočet odborných článků a 20 knižních publikací, z nichž některé vyšly rovněž v českém překladu.

První Gellnerova kniha *Words and Things* (1959), vydaná v Anglii, vyvolala mezi britskými intelektuály nezvyklý ohlas. Jednalo se totiž o ostrou kritiku tehdy převládajícího směru anglické filozofie, tzv. filozofie jazyka či lingvistické filozofie reprezentované především Ludwigem Wittgensteinem, v tomto směru obdivovaným filozofem. Vydavatel tehdy hlavního britského filozofického časopisu *Mind* dokonce odmítl, aby kniha byla vůbec recenzována, což v tehdejší liberální Anglii vyvolalo obrovskou vlnu zájmu. Mezi Gellnerovy sociálněantropologické studie patří jeho doktorská práce, později publikovaná jako kniha *Saints of the Atlas* (1965), a kniha *Muslim Society* (1981). Z jeho filozofických prací lze jmenovat knihy *Thought and Change* (1964) a *Legitimation of Belief* (1988). Za zvláště významnou je pak pokládána jeho kniha *Plough, Sword and Book* (1988), která vyšla v českém překladu roku 2000. Podle Musila [2007] se jedná o Gellnerovo nejsoustavnější dílo, ve kterém se pokusil formulovat filozofii dějin a obhájit význam takového snažení pro 20. století. Mezi Gellnerovy pozdější významné práce patří v českém překladu knihy *Podmínky svobody* (1997), *Rozum a kultura* (1999) a *Jazyk a samota* (2005).

Bezesporu největšího vřelého se Ernestu Gellnerovi dostalo díky jeho teorii národa a nacionalismu. Tématu nacionalismu se Gellner částečně věnoval již ve své práci *Thought and Change* (1964). Avšak světového úspěchu se dočkal vydáním knihy *Nations and Nationalism* (1983), která byla přeložena do mnoha jazyků, do češtiny v roce 1993. Gellnerova teorie národa a nacionalismu je řazena mezi takzvané modernistické teorie, tedy teorie, které vysvětlují utváření národa z procesů modernizace [Hroch 2009]. Gellner [1993, 2003] tedy odmítá představu, že by národ a nacionalismus byly něčím přirozeným, trvalým a univerzálním, nacionalismus je podle jeho teorie důsledkem určitého společenského vývoje, konkrétních společenských podmínek. Ústřední myšlenkou je pak tvrzení, že nacionalismus je plodem moderní průmyslové společnosti a že je to nacionalismus, jenž plodí národy, a nikoli obráceně [Gellner 1993].

Gellner se k tématu národů a nacionalismu intenzivněji vrátil ještě v pozdější době, a to zejména v souvislosti s kolapsem a rozpadem Sovětského svazu, který vrhl téma nacionalismu do centra pozornosti. Věnoval se reakcím na kritiku svých prací, vypracoval další množství článků a vytvořil ještě několik předmluv k překladům své knihy *Nations and Nationalism*. V těchto pozdějších pracích je pak možné vysledovat některé revize či doplnění Gellnerovy základní teorie, které John A. Hall [2011] rozděluje do tří oblastí. První se týká přehodnocení jeho typologie nacionalismů, nacionalismus v diaspoře například již dále nepoklá-

dá za svébytný typ. Určitá změna přístupu je zaznamenatelná i u jeho myšlenek týkajících se vztahu islámu a nacionalismu. Za třetí nově zvažuje vysvětlení řeckého a balkánského nacionalismu. Některá z těchto témat jsou reflektována v Gellnerově knize *Nationalisms* (1997), kterou až posmrtně připravil k vydání jeho syn David Gellner.

O Ernestu Gellnerovi by toho mohlo být řečeno ještě mnoho, jeho obsáhlé dílo významně ovlivnilo hned několik oblastí studia společenských věd a bude jim mít bezpochyby co nabídnout i v letech budoucích. Trvalý zájem o jeho odkaz mohou dokladovat pravidelné přednášky na památku Ernesta Gellnera pořádané Asociací pro studium etnicity a nacionalismu (ASEN) na LSE, v Praze jsou to pak Gellnerovské semináře pořádané Českou asociací pro sociální antropologii.

Kateřina Holubová

Literatura

- Gellner, E. 1993. *Národy a nacionalismus*. 2. vyd. Praha: J. Hříbal.
- Gellner, E. 2003. *Nacionalismus*. Brno: CDK.
- Hall, J. A. 2011. *Ernest Gellner: An Intellectual Biography*. New York: Verso.
- Hroch, M. 2009. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Musil, J. 1995. „Za Arnoštem Gellnerem.“ *Sociologický časopis* 31 (4): 517–519.
- Musil, J. 1996. „The Prague Roots of Ernest Gellner's Thinking.“ Pp. 25–43 in J. A. Hall, I. Jarvie (ed.). *The Social Philosophy of Ernest Gellner*. Amsterdam/Atlanta, GA: Rodopi.
- Musil, J. 2007. „Arnošt Gellner.“ Pp. 141–153 in I. Hlaváček, J. Jedináková (ed.). *Učenci očima kolegů, žáků a následovníků*. Praha: Academia.
- Petrusek, M. 2011. „Sociolog, antropolog a filosof dějin Ernest (Arnošt) Gellner.“ Pp. 70–79 in M. Petrusek. *České sociální vědy v exilu*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).